

Şahin Fazil
tarix elmləri doktoru,
professor

30 sentyabr 2018-ci il.

Türkiyə! Bu böyük türk diyarına bir neçə il idi ki, qədəmim dəymirdi. Davət olunurdum deyə getmədim. Getmədim deyə davət olunurdum. Vətəndə işlərin o qədər çoxdur ki, xarici ölkələrə adətən elmi konfranslarda iştirak meqsədi ilə səfərlərim olur. Arada bir neçə yol İran Cümhuriyyətinə, Kipr respublikasına və Polşaya yolum düşdü.

İndi isə Türkiyəyə-18-ci Türk Tarix Konqresinin təşkil etdiyi Beynəlxalq Konfrans! Bir neçə ay əvvəl Ankara'ya göndərdiyim "XVI əsrin son dövründə Səfəvi-Osmanlı münasibətlərində Krim xanlığının rolu" adlı məqalənin tezisi konfransın idarə heyəti tərəfindən qəbul olunmuş və mənə belə bir dəvətnamə gəlmişdi:

"Değerli Bilim İnsanı Prof.Dr.Şahin Fazil!

Türk Tarix Kurumu tərəfindən 1-5 Ekim 2018 tarixlərində Ankarada düzenlenecek olan "XVIII. Türk Tarih Kongresi" için gündüzü olduğunuz özətiniz kabul edilmişdir. 1 Haziran gününe kadar tam metniniz bu adres üzerinden iletmeniz gerekmektedir.

Tam metniniz anahtar kelimelerle Türkçe/İngilizce özet içermeli; Kurumumuz süreli yayınlardan Belleten dergisi yazım kuralına göre yazılmalı, kaynakça içermeli ve ekler hariç 20 sayfası aşmamalıdır. 20 sayfa aşan, kaynakçası bulunmayan, yazım kuralına uymayan, İngilizce-Türkçe özet içermeyen metinler değerlendirilmeye alınmayacaktır.

Tam metinler Yürütme Kurulu tarafından değerlendirilmeye tabi tutulacak; 1 Haziran tarihine kadar tam metni gönderilmeyen başvurular reddedilecektir.

Tam metinlerin incelenmesi sonrasında e-posta yoluyla nihai sonuç başvuru sahiplerine iletilecektir.

Not: Mailin ekinde Belleten Yazım Kuralları yer almaktadır.

Saygılarımızla,
Türk Tarih Kurumu
XVIII. Türk Tarih Kongresi Yürütme Kurulu"

Sentyabrın 30-da sübh təzden Bakıdan İstanbula, bir neçə saatdan sonrasa başqa təyyarəyə oturlub Ankara'ya uçduq. Bir neçə saatlıq uçuş zamanı bir qəzəl yazdım. Düşündüm və yazdım. Türk ölkə və xalqlarını düşündüm və dəftərimdə 32 sətirik bir şe'r öz yerini tutdu. Qəzəlin məzmunu, əlbəttə, qədimdən bu günədək mövcud olmuş və bu gün də tarix səhnəsində qalan türklərimiz haqqındadır (ister müstəqil, ister yarım: asılı, istərsə də tam asılı olan türk xalqları): Turan, uyğur, uti, kadusi, hun, bulqar, xəzər, osmanlı, səlcuq, məmlük, monqol, iran, elqan, tatar, Sibir türkləri, habelə qırğız, qazax, al-tay, yaqut, qırqçay və başqa türklər.

Dünyanın bir çox yerinə səpələnmiş və məskunlaşmış türk xalqları...

Beləliklə, altıncı Türkiyə səfərimizin birinci şe'r'i:

Göyde yazılan qəzəl
Türk çoxdur, taniyir hər tərəf, hər yan türkü,
Nə gözəldir ki, yaratmış qoca dövrən türkü.

Qana-qan dövrü, hüctüm dövrü çox olmuş cahanın,
Çıxdı meydanda cəsarət ilə meydan türkü.

şilliq çoxalib. Əvvəl belə deyildi. Heyrətlimi bildirdim. Həmsəfərim, İnstitutumuzun Elmi katibi iradə xanım dedi:

"Doğrudur, əvvəl belə deyildi. Sonradan "Orman nazirliyi" adlanan bir nazirlik yaratdılar.

Könülmədən belə bir istəq keçdi: Kaş bizdə də "Orman nazirliyi" yaranaydı. Bəlkə də yaranacaq və Azərbaycan yaşılıqlara qərq olacaq.

Ankara. Olduqca qədim şəhər olduğunu bildirdim. Bildirdim ki, bu şəhərin adının tələffüzü müxtəlif cür sə-

deyil ki, yunanlıların dilində bu təmin "kal üzüm" (bəlkə də "gilələri göy rəngdə olan üzüm növü") anlamında işlənir.

Mən bu fikirlərdəyken uçuş müddəti bitdi.

Ankara təyyarə limanı. Qarşılanma. "Meyra palas" oteli. 5 ulduzlu otel. 505-ci otaq mənimdir. Tənhayam. Bir hayku (klassik yapon şe'r janrı) çıxdı qələmimin ucundan:

Tənhaliğa vuruldum.
Elə vuruldum ki,
Tənha qaldım.

Mərasimi açan aparıcı Türk Tarix Qurumunun tarixi haqqında qısa məlumat verdi: "Elm dünyasında özəl və önəmli yeri olan Türk Tarix Konqresləri Atatürkün təlimatları ilə 1932-ci ildən başlanmış və fasilələrlə bu günümüze qədər davam etməkdədir. Birinci toplantı 2-11 Temmuz Ankara Xalq evində, II isə 20-30 Eylül 1937-ci ildə İstanbul Dolmabahçe Sarayında keçirilmişdir. Bu günkü Kongres XVIII otaqla 800 elm insanının iştirakı ilə

Altıncı Türkiyə səfərnaməsi

Uyğurun mülkünəcan qaldı gedib türk adamı,
Ulu tarix onu ad eylədi: Turan türkü.
Hanı uti və kadusi, hanı hun türkdərimiz?

Hanı bulqar və xəzərlərdəki xaqan türkü?

Bitdi səlcuqlərin əsri və məmlük dövrü,
Taxta qaldırdı və endirdi o dövrən türkü.

Hanı türkləşməyə mə'ruz qalan monqollar?

Harada Toxtamışın türkü, Urus xan türkü?

Osmanın bayrağı altındakı türklər çoxalib
Adını neqş elədi tarixə: Osman türkü!

Türkmən türkü də var, var ciğatay, var kərkük,
Çox görüb, həm yenə görməkdədir İran-türkü.

Əfqanstanda da vardır iki türk kəndi bu gün,
Söyləyirlər orada onlara "afqan türkü".

Tatanstanda, Sibirdə yaşayan türklər var,
Qırğızistan, hələ vardır Qazaxıstan türkü.

Varmı ruslaşmamış altaylar ilə yaqutlar?

Hanı qırqçaq kimi çoxsaylı biyaban türkü?

Birbəbir saysam əgər adlarını dastan olar,
Vesf edibdir "Dədə Qorqud" kimi dastan-türkü.

Zülüm altında qalıbdır nə qədər insanımız,
Necə də bəd günə qoymuş acı hicran-türkü.

Qarabağ dərdimə, əlbəttə, hayan Türkiyədir,
Türkiyə qoymaz ola al qana qəltan-türkü.

Çoxunun ləşkəri gəldi buraya türk kimi,
Onların hər biri məskəl ilə iman türkü.

Şahına, bir-birlə yar iki türk dövleti var,
Türkiyə türkü ilə Azərbaycan türkü!!!
Ankara şəhərinə çatmaq üzreyik.
Təyyarənin yurmu pəncərəsindən şəhəratrafi torpaqlara diqqət yetirirəm. Ya-

lənmişdir. İranın məşhur lüğətçi alimi Dr.Məhəmməd Moinin "Fərənqə-farsı" (Farsca lüğət) fars dili lüğətində oxumuşdum: "Ankara, hət dilində onun "Ənquriyyə" adı da olmuşdur. (Dr.Məhəmməd Moin. Fərənqə-farsı,1378 hicri-şəmsi, V cild, səh.68).

İnstitutumuzun "Azərbaycanın qədim dövr tarixi" şöbəsinin müdiri, tarix üzrə fəlsəfə doktoru, yaxın vaxtlarda öz doktorluq dissertasiyasını müdafiə edəcək Allahverdi Əlimirzəyevin fikri Dr.Məhəmməd Moinin məlumatından daha dolğundur. O, mənim xahişimlə yazdığı kiçik bir məqaləsində bildirdi:

Ankara şəhərinin adına dair məlumat

"Şəhərin adına ilk dəfə Tanrıların həyatını təsvir edən hət mitoloji mətnlərində "Ankuva" (ya ya "Ankuva", "Ankuvaş") formasında rast gəlirik. Bu mətnlərə əsasən söyləmək olar ki, şəhər hələ e.ə. XV əsrdə hət Tanrılarından birinin ibadət mərkəzi olmuşdur. Şəhərin "het" adının mənası məlum deyildir.

E.ə. VII əsrin sonlarından etibarən Kiçik Asiyanın yunanmənşəli əhalisi Anadolu şəhərlərindən birini "Anqora" adlandırdı (yunanca aykırpa "ləvbər" sözündən; müqayisə et: rusca "əkorq").

Hət və yunan dilləri genetik qohum olduqlarından (hər iki dil hind-Avropa makrotil ailəsinə daxildir), ehtimal etmək olar ki, onlar bu adla eyni şəhəri nəzərdə tuturdular (e.ə. XVII-XIII əsrlər). Lakin müasir Ankaranın yaxınlığında gəmiçiliyə yararı böyük çay axır, çünki dayaz Ankarayaş bu meqsədlərlə istifadəyə yararlır.

E.ə.VIII yüzillikdə Anadolunun mərkəzində digər hind-Avropa mənşəli xalqların- friqiyan- paytaxtı Gordion olan Fniq şəhliyi yertəşirdi. Friqlərin lüğət fondunda avk ("ank") sözü "nahamvar" mənasında işlənir. "Ankara" şəhər adı bu sözdən yarana bilərdi. Müqayisə üçün deyək ki, şəhərin adının hət formalarının birinin sözü ilə - "Ankuvaş" ("ank+uv+aş) - "nahamvar yer" kimi mənalana-dırmaq olar.

E.ə. I əsrdə Kiçik Asiyada siyasi nəzərəte sahiblənən romalıları indiki Ankaranı "Ankıra" adlandırdılar. Romanın birinci imperatoru Oktavian Avqust bu şəhərdə "İlahi Avqustun eməlləri" adlı siyasi məzmunlu kitabə yazmışdı.

Bəziləri "Ankara" şəhər adını, iranmənşəli "anqur" ("üzüm") sözüne bağlayırlar. Bu halda Ankara şəhərinin Əhəmənilər zamanından belə adlandırıldığı etiraf etməliyik. Bəlkə də bu fikir həqiqətə daha yaxındır. Kiçik Asiya e.ə.547-330-cu illərdə Əhəməni imperiyasının tərkibində olduğundan iranmənşəli "anqur" ("əngur") sözü (ola bilsin ki, bu söz əvvəllər konkret bir üzüm növünü bildirir) burada yaşayan yunanmənşəli əhəlisinin dilinə keçə bilərdi; təsadüfi

Hələ 2004-cü ildə yazdığım bir haykumu da xatırladım:

Tək qalmışam,
Evimə qonaq gəlib təklil
Gəlin kimi.
(Azərbaycan haykulan. Bakı,2007, səh.28)

Bəli, təklildən qaçanlar var. Mənsə təklil dəlisiyəm. Təklildə çox yazılır yaranır. Kimsə mənə olmur sənə...

1 oktyabr
Adətim üzrə sübh təzden oynadım. Artıq bir neçə ildir ki, geniş həcmli "Sevgi və iztirab" adlı lirik-sentimental poemam üzərində işləməkdəyəm. Danxdım. Danxmamaq danxmıqdan yaxşıdır. Danxmamağın ən yaxşı üsulu isə, mənə görə, nəse yazmaqdır. Növbəti şe'r yarandı:

Sonet
Mən sənin səsinde nəyli eşitdim?
Mən niyə vuruldum sə avazına?
Bircə həftəliyə qurbəte gətdim,
Səsin çevrilmədi söz avazına.

Mavi asımanda qoşa dayanır
Mənim ulduzumla sənin ulduzun.
Qəlbim yenə hicran odunda yanır,
Sənsiz hər dəqiqəm bir ildən uzun.

Qarıb, düşmüşəm gözündən uzaq,
Mən Türkiyədəyəm, sənsə vətəndə.
Söhbətindən uzaq, sözümdən uzaq
Qərib bir danxmaya yarandı mende.

İndi nə söhbətindən söz oxşamada,
Nə də gözəlliyini göz oxşamada.

Şəhər yeməyindən sonra Konfransın açılışına yollanırıq. Avtobuslar bu toplantıya gəlmiş yüzlərlə iştirakçıni "Millət məsələsi" nə aparır. "Prezident külliyyəsi". Giriş. Konfrans salonu. Səhnə. Ən qədim dövrələri də əks etdirən bayraqlar. İki dildə - türk və ingilis dillərində yazılmış lövhə: 18 Türk Tarix Kongresi. 1-5 Ekim 2018" və "18 th Turkish Congress of History". Sonra Konqres təşkilatçıların adlarını oxudum: T.C.Kültür və Turizm Bakantlığı, Atatürk Kültür, Dil və Tarix Yüksək Kurumu, Türk Tarix Kurumu.

Bayraqlara göz yetirdim. Çoxsaylı emblemlər: hun, göytürk, qaraxani, səlcuq, qəznəvi, uyğur, monqol, osmanlı, teymuri və s. emblemlə bayraqlar. Təsəffü ki, ha baxdımsa da qaraqoyunlu, aqçoyunlu və səfəvi bayraqlarını görmədim. Nə üçün? Təəccüblüdü!

İstiqlal marşı səsiəndi. Hamı ayağa qalxdı, marş oxundu. Tofig Nəcəfli də marşı dodaqaltı ifa edirdi. Çünki olduqca zirek adamdır. Hətta Türkiyə marşının sözlərini də zəbərləyib.

davam edəcəkdir".

Sonra sözə başlayan Türk Tarix Qurumunun başçısı (başkanı) Rəfiq Turan iştirakçıları salamladı. Bu çalışmaları əhatə edəcəyi mövzular açıqladı:

"Səlcuklu tarixi və Mədəniyyəti Osmanlı Tarixi və Mədəniyyəti, Türk Dünyası Tarixi, Cümhuriyyəti Tarixi, Kültür və Mədəniyyətlər Tarixi, Din və Mezheplər Tarixi, Roma və Bizans Tarixi və Mədəniyyəti, Bilim və Texnoloji Tarixi, Askeri Tarix, Ayaklanmalar, İşyanlar, Dərbərlər və İhtilallər Tarixi, Türk-Ermeni İlişkileri, Tarihçilik, Tarixi Coğrafiya, Tarix, Şehir və Mimari, Göç və İskan, Türk Dili və Edebiyatı Tarixi, İktisadi Tarixi, Hukuk və Diplomasi, Arkeoloji, Sanat Tarixi, Vakıflar Tarixi, Hatıralar, Biyografiyalar, Otobiografiyalar bəşlikləri altında icra ediləcəkdir".

Əlbəttə, mövzular olduqca müxtəlif və geniş əhatəlidir. R.Turandan sonra Atatürk Mədəniyyəti, Dil və Tarix Yüksək Qurumunun başçısı Dərya Örs, Mədəniyyət və Turizm başçısı Nuri Ərsoy və daha bir neçə mə'ruzəçi çıxış etdilər. Topqarı Sarayının sabiq başçısı prof. İbər Ortaylı da konqresin işinə uğur dilədi.

Fasilədən sonra "Grin park" otelinin Atatürk salonunda Binəli Yıldırımın təbrik məktubu oxundu. Bir neçə çıxışçıdan sonra xitabət kürsüsündə görünen akademik Yaqub Mahmudov dəvətə görə prof. R.Turana öz təşəkkürünü bildirdi, bu toplantıya Azərbaycandan 70 nəfərədək tədqiqatçıların təşrif gətirdiyini söylədi, "dünyadakı bəzi siyasi hadisələri də diqqətə yetirdi, qəzənlərin problemlərindən də bəhs etdi, öz ölkələrindən qaçib Türkiyədə məskunlaşan didərginlərə Avropanın maraqlanmadığı bəyan etdi və bunun "siyasətçilərin məhv etmək" ("faşizm") müasir olduğu vurğuladı: "Biz tariximizə yenidən baxmalı, onu təzədən yazmalı, Yevrosentrizməndən uzaqlaşmalıyıq".

Bir qədər istirahət. II oturma. Cümhuriyyət salonu. Başkan Yaqub Mahmudovdur.Çıxışçılar: t.ü.f.d. İradə Əliyeva, Doç.Dr. Erkan Göksu, Doç. Dr.Hammet Arslan, Dr. Osman Oral və mən- Prof. Dr. Şahin Fazil.

III oturmda növbə ilə bir-birini əvəz edən tədqiqatçılar bunlar oldu: Doç.Dr. Erkan Göksu, Ərtəqul Ceylan, Dr Abdullah Məhəmməd, Prof. Dr. Şəmsəddin Kəmaləddin, Doç.dr. Nərgiz Axundova, Doç.Dr. Dilavər Əzimli və s.

Sonra III oturma. Məh həmin oturmda iştirak etmədim.